

פניני משוררים

משירי רבקה באסמן בן-חיים

*

איך רייד צו אַ נאַכטיקן בלאַט
דערטראַגן די נאַכט צום באַגינען;
און ס'עפנט איר טויער די נאַכט
אַ שטילקייט פֿאַר מיר צו אַנטרינען.

מיר הערן זיך אַפֿן זאַלבע דריט
פֿאַרוויקלט אין קלאַנגיקער רו -
די נאַכט, איך און דאָס ליד
און די צייט וואָס נאָך גאַנץ
ערגעץ וווּ.

*

דוּכַרַת אַני אַל עֵלָה בְּן-לִילוּ -
חיש לְשֵׁאת אֶת הַלֵּילָה עַד שְׁחַר,
הַלֵּילָה פּוֹרֵם שְׁעָרוֹ, אֶת כָּלוּ -
דוּמִיָּה. אַעֲלֵם בְּהָ. סְתֵם בְּכָה.
יְחַדְּרוּ מְקַשִּׁיבִים הַשְּׁלוּשָׁה לְתַמָּם,
אַפּוֹפִים בְּשֵׁלוֹהַ צְלִילְקוּלִית -
אַנֹכִי וְהַשִּׁיר וְהַלֵּילָה - דוּמָם;
גַּם הַזְּמַן הַסְּמוּי הָאוֹרֵב אֶפְלוּלִית
אֵי שָׁם.

מתורגם מכתב־יד מתוך מכתב מיום 23.8.2004

* * *

שיר בן שני בתים, המפליג בשורה הראשונה אל צירוף דמיוני: חיבור בין 'אני'
לבין 'עלה בן-לילו' באמצעות דיבור...
הלילה הוא הדמות הדומיננטית בבית הראשון. אפשר שהוא מעיק או מפחיד.
אפשר שדרוש מאמץ לשאתו עד אור הבוקר, עד היעלמו.

תחילה הלילה צוין כמשא, להלן - כגורם, בעל תחום סגור, הפותח שעריו ומציף מסביב את הדומייה הצלילקולית. עוצמת הלילה טעונה בדומייה זו, שאפשר להיבלע בה ולהיעלם כמו בערפל. בבית הראשון מורגש מתח דראמטי, הנרמז בכוחות עלומים, לחוצים ומתעצמים.

השיר מפענח במקצת את חידתו בריקמה הדראמטית של הבית השני. הרמות המרכזית היא הפעם 'אני', שהלילה מצטרף אליה מבחוץ והשיר - מבפנים. שלושתם - בצירוף הזה - יסודות חיוביים. ואילו הזמן, האורב מאי-שם, הוא בעל דינאמיקה שלילית.

יש כאן תנועה דו-סטריית. ראשיתו של המעשה - בבית השני, בדומייה הצלילקולית. ה'אני' מבקשת להיפטר מן הלילה, שפתח שערו ושחרר דומייה ערפילית. תנועה דו-סטריית מאפשרת 'להקפיא' את ההתרחשות למצב, המגלה לקורא את השיר, הקולט את מתחי המחזור של היממה כחוויה.

*

פֶּאָרְגֶּעס דעם אַמאָל אויב דו קענסט,
ווי אַ רעגן פֶּאָרְגֶּעסט זײַנע טראָפֶּנס,
וואָס בלײַבן אין ערדישע הענט
ביי אַ נאַכטיקן שטיין צוקאַפֶּנס.

פֶּאָרְגֶּעס דעם אַמאָל אויב דו קענסט,
ווי טאָג פֶּאָרְגֶּעסט די שטערן,
באַהאַלטן אין הימלישע הענט
ווידער געבוירן צו ווערן.

פֶּאָרְגֶּעס דעם אַמאָל אויב דו קענסט
און טאַמער דו קענסט ניט - געדענק אים,
מיט קאַכיק פֶּאַרוויינטע הענט
דין ווילדע געדענקשאַפֶּט פֶּאַרשענק אים

טאַפּלפּונקט 7, תל-אב"ב 2003, ז' 82

זְכָרוֹן בְּמִתָּת

מַחֵק הָעֵבֶר, אִם אַתָּה רַק יָכוֹל,
גַּם הַגֶּשֶׁם נוֹטֵשׁ רִבִּיכּוּי;
נִבְלָעִים-נִסְפָּגִים אֶל הַחוּל,
לִיד סֵלַע לִילִי, מְרֵאשׁוּתָיו.

מַחֵק הָעֵבֶר, אִם תּוּכַל,
גַּם הַיּוֹם כּוֹכְבֵי-בֶקֶר נֹטֵשׁ,
נִבְלָעוּ כְּאִינֶם בְּהַלָּל,
יְדִלְקוּ, יוֹלְדוֹ מִחֶרֶשׁ.

שְׂכַח הָעֵבֶר, אִם תּוּכַל,
וְאִם לֹא – זְכוֹר, וְאַל נָא תִפְחָד,
בְּיָדַיִם רוֹתְחוֹת־יְדוּמָעוֹת, כְּשֶׁלֶל –
זְכוּרֹנְךָ הַפְּרוּעַ הַגֵּשׁ לוֹ מִתָּת.

שלושת בתי השיר ערוכים בשתי תבניות שונות כדי להבליט ולייחד את הבית השלישי. בתבנית הראשונה הם ערוכים כמשולש שקודקדו מופנה למטה. שני הבתים הראשונים מקבילים זה לזה, ואילו השלישי יוצא דופן. את התבנית השנייה יוצרת החזרה על השורה הראשונה של כל בית, המציגה את שלושת הבתים כאילו ניצבים זה-ליד-זה. חזרה זו אף היא מציינת, בנימה האירונית הטעונה בה ('שכח אם תוכל!'), את השוני העקרוני של הבית השלישי. אפשר שכפל-הפנים, היוצר מעין אחדות של הדומה-והשונה, מכוון להטעים את העימות בין הזכרון הפרוע לבין השכחון המוטל בספק. הטבע הנצחי פועל תוך התעלמות מן הזכרון. הגשם אינו זוכר את רביביו, והיום אינו זוכר את כוכבי הלילה. אין להם צורך בזכרון. המחזור הטבעי חוזר חלילה. התיאור בשני הבתים הראשונים הוא אידילי, כמעט פאתטי. האדם אינו מסוגל להידמות אל הגורמים הקוסמיים. אין הוא נצחי, אך יש לו כוח זכרון מדהים. אין הוא מסוגל להתעלם ממה שהיה היה. מכאן הפנייה של הדוברת אל זולתה, ה'אתה': אם אינך יכול לשכוח ולמחוק את העבר, הפוך את כוח זכרוֹנְךָ למתת. תן אותו לְעֵבֶר כנכס צאן ברזל. הפוך אותו למעשה אמנות. מבעד לאירוניה עולה כזריחה הפאתוס.

טעג

פֿון טאָג צו טאָג בײַטן זיך די טריט
און אויך דער וועג וואָס נעמט זיי מיט.
עס פֿעלט אַ שפור, עס פֿעלט אַ שטיין,
עס פֿעלט דער מענטש אין וועג אַליין.

פֿון טאָג צו טאָג בײַטן זיך אויך דער בוים,
זײַן בלאַט פֿאַרלירט דעם פֿרילינג־טרוים
און קוקט מיט ווונדער אויף דער וועלט
וואָס האָט פֿאַר אים דער בלי פֿאַרשטעלט.

פֿון טאָג צו טאָג בײַטן זיך אויך דער טאָג,
עס פֿעלט דאָס ליכט וואָס ער פֿאַרמאָגט,
עס פֿעלט דער אָנהייב פֿון אַ וועלט –
דאָס לעבן פֿעלט.

פורסם בפֿאַרווערטס, ניר־יורק, 5.3.2004

ימים

ומיום לשני צעדים משתנים,
ומחליף את דמותו גם השביל בנגים.
נעלמו העקבות, אין ציון, אין סמן,
נעלם בכבודו האדם, בן-הזמן.

ומיום לשני משתנה עץ חביב,
ושומטים העלים את חלום האביב;
בפליאה מתבונן האילן בתבל,
שהסתירה ממנו לבלוב של אורצל.

ומיום לשני גם היום משתנה,
נעלמה קרן אור מרצד, מהנה;
נעלמה ראשיתו של מצעד הפרואים,
נבלעו, נעלמו החיים.

לכאורה שיר עגמומי, כולו אחוז בתמורות יומיומיות, ההופכות את היש לאין.
ללא קרן אור. ללא תוחלת. אבד המשעול, אין צועד בו, אין עקבות, אין צמיחה,
אין חלום-אביב, אין אור ואין חיים.

השיר משמיע דברים של מתבונן חר-עין ואתחז מרה שחורה. הוא שולח מבטו
מסביב, מלמטה ועולה לאט למעלה, אך אינו מגלה את מקור החיים...
השורה החזרת בראשית שלושת הבתים, שעיקרה תנועה ותמורה, הופכת את
הפרטים למצב. התמורה כסטאטוס. המשוררת מעמיקה בצירופי הניגודים.
נרמה שמדובר בשיר סתיר-מתמשך, שהתמורות מתחוללות רק ממנו ובו, שאין
לו התחלה ואין לו סוף. אך סימני הסתיו המובהקים (שלכת, קור, עלטה, הסתלקות
המשוטטים והצוהלים וכו') עשויים להעיד, שמדובר בקטע סטאטי מתוך מחזור
העונות.

כך נחלצת המשוררת מן העגמימות המעיקה. השינויים המתחוללים מיום ליום
יחזירו בעיתם את מה שנראה כאובד ואבוד.
מותר אפוא ליהנות מן השיר וגם לחייך.

חיים מאלטינסקי*

חיים מאלטינסקי (1910–1986) נולד בליטה (פוניבז'). בימי מלחמת העולם
הראשונה גורשה המשפחה לויטבסק. מאז נתנחשלו חייו בין לימודים למלחמות.
אחרי המהפכה הוא עבר מן ה'חזר' אל בית-ספר עממי, שלשון הוראתו יידיש,
ועם השלמת חוק לימודיו – עבר לקיב ולמד במדור היהודי של המכון להשכלה

* הפרטים נרשמו בעזרת אסתר ולב רודרמן, בתו ותנו של המשורר.

עממית. עבודתו כעיתונאי שילבה אתו ביצירה הספרותית. וכך - עד פרוץ המלחמה נגד גרמניה הנאצית.

מאלטינסקי גויס לצבא האדום ועבר מסלול ארוך בחזית, שנסתיים במלחמה הממושכת בין סטאליןגראד לברלין. הוא נפצע בשתי רגליו - ונאלצו לקטוע אחת מהן.

חיים מאלטינסקי מעורו לא איבד את חיוניותו, את אומץ ליבו ואת יצרי יצירתו. הוא הגיע לברוביג'אן מתוך תקווה להשתתף בפועל, כעיתונאי ומשורר בבנייתו של מחוז יהודי. משטרו של סטאלין ומשטרתו לא הניחו לו. ב־1951 הוא נאסר ומקץ שנה נשפט ונידון ל־15 שנות גלות ועבודת פרך במחנה. לאחר מותו של סטאלין - שוחרר וטוהר. ב־1974 הגיע למדינת ישראל והשתקע באור יהודה. חיים מאלטינסקי פרסם ספרי שירה ופרוזה, בברית המועצות ובישראל. העולם המערבי שנפתח לפניו לרווחה איפשר לו לבקר במרכזי יצירת יידיש מעבר לים ולהרחיב את אופקי ידיעתו ויצירתו.

בארץ, במגע קרוב עם משפחת בתו אסתר ובעלה לב רודרמן (נצרת עלית) ונכדיו, הוא פרסם את ספרי השירה די ערד פֿאַרשטייט (1976), מיין מאַמעס אַנבליק (1977), מיין דמיון בריק (1978), פֿרישע ווינטן (1980), את ספרי זכרונותיו דער מאַסקווער משפט איבער די ביראָבידזשאַנער (1981) ואין זיבן זונען (1983). 13 שנות חייו בישראל היו פוריות מאוד בחיי יצירתו של המשורר הלירי בעל העבר הסוער ורווי הייסורים.

בחרנו מתוך אוצר בלום של שיריו בשני שירים ליריים כתובים בנעימה רכה וענוגה. אשנב קטן לעולמו של משורר יהודי, בן המאה ה־20.

חיים מאלטינסקי

* * *

דעם אַנדענק פֿון מיין פֿריי -
העניע שוועדיק

נישט אַנטויש זיך, מיין טויב, נישט אַנטויש,
כ'וועל נאָך ברענגען דיר מזל אַ קויש,
דאָברע־מזל און ליכטיקע וואָר.
וואָס זשע שמייכלסטו? גלייבסט דען נישט גאָר?
- ניין, פֿאַרוואָס, - ענטפֿערט שטיל מיר מיין טויב -
אין דיין גוטער כוונה איך גלויב.
נאָר ס'איז שווער אויף דער עלטער, באַמערק,
זיך צו דראַפען אויף גאַלדענע בערג...

יאָרן, יאָרן מינע, מוסקבה 1973, עמ' 87

אַל יאָוש, יוֹנתי, לאַ בֿפֿרט, לאַ בֿבֿלל,
עוד אָבואַ וָאָביא לךְ מִזל מְלואַ הַסל,

מזל טוב וחיים מתוקים עד בלי די.
מה פרוש חיוכר? אי אמן בךברי?
- לא, מדוע, - תלאט הומיה יונתי -
בכנות מלותיך שכנעת אותי,
אך שים לב, מה קשה בגילנו עכשיו
בוזחילה לטפט על הרי הזהב...

* * *

אויף דיין מידן פראפיל פאלט מיין בליק,
ווערט מיין הארץ פון ווי צונויפגעעריקט.
אין די קנייטשן וואס בים ווינקל מויל
זיך פארטייען, זע איך, פמין און גרויל
און באהאלטן ווי אין א געצעלט -
אלע גרעסטע אבלות אויף דער וועלט.

פרישע ווינטן, תל-אביב 1980, עמ' 100

צרוייתך נשופה לי תשושה ולאָה,
ולבבי אץ-נחלץ מחרון ותלאָה.
בקמטים תרושים סביב הפה הכבוש
הסתתרו, כנראה, גם אימה, גם יאוש.
כך באהל נדח ואפל וקודר
תבויות הקינות העזות ביותר.

פרץ מאַרקיש

הגליל

השיר נכתב ב־1922 בארץ־ישראל. המשורר הגיע לארץ כתייר־משוטט, הבא לראות במו עיניו את מפעל ההתיישבות היהודי. רברי השיר משוכים אל צפת ואל מראות הגליל העליון הנשקפים, כנראה, מהר כנען. השיר מועתק מקובץ שירי יידיש: *The Punguin Book of Modern Yiddish Verse*, New York 1987, p. 373.

בערג אויף בערג און וועג אויף וועג זיך קלאַמערן און דראַפּען,
זיי לאַזן פֿון די קערק אַראָפּ דעם טאַג אויף בעטלען און אויף ווידוי;
און רעדער קייקלען מיך אין טאַל אויף מאַרקן פֿון אַראַבער,
און ס'שיטן מיך ספּיראַלן אויס אויף מיסטן פֿון ירידן!...

והו איז דאָס לאַנד פֿון זוניקע געשפענסטער?
והו איז דער וועג אָוועק? ווה האָט דער וועג זיך דאָ פֿאַרטייעט?
– גלילער בערג און צפתער האַפֿנס פֿעלדזיקע,
ווה ווינטן קומען אָן אויף נאַכט פֿון ירושלים.

פֿיר מיך, טאַג, ווי ס'פֿירט מיין האַרץ דער טרויער
– פֿיר מיך, פֿיר דורך פֿעלדער טאַטוירטע, גרינע,
מיר וועלן זיך אין ערגעץ דאָ ניט הייען.

צו פֿוט! אָן אייזעלע, אַ קליינס, אָן אומעטיקערס פֿונעם גורל,
אַ ווילדן מול פֿון ווילדע בעדווינער
אַדער אַ קעמל אַ פֿאַרליבטן, וואָס גייט אַליין צו דיר, ירושלים...!

צפת 1922

הגליל

הרים על הר, שבילים על שביל, נאַחזים ומטפסים וסובבים,
מערפיהם שומטים קבוץ הנדבות, וגם ודוי בלא עדים.
וגלגלים מגלגלים אותי לעמק, אַל ירדי הערבים,
וחלזונות שופכים אותי אַל ערמות אשפה של שלל הירידים.

היכן היא ארץ סיוטי השמש? כלום נעלמה באורח פלא?
היכן הדרך מסתתרת? לאן חמקה? איפה המים?
– הרי הרים של צפת והגליל, מקום גמלי הסלע,
שביליות נושבות נוטות-ללון-שם הרוחות מירושלים.

הוליכני, יום, כפי שרק העצב מוליכני ומקים!
הדריכני בין רגבי שדות מקעקעים, גם ירקים,
לא נשמה כאן, לא, אולי רק יום, אולי יומים.

אלך ברגל! חמור קטן אתי, עצוב מנטל הגורל,
ופרד פרא בן אתון של בדואי פרוע ונמל
צועד לו מאהב ומיהם לכד אליך, הו ירושלים!

לכאורה מדובר בשיר-טבע. בתיאורה של התרשמות לא-קיציית מנופי הגליל.
התבוננות מעמיקה יותר מגלה גם נושאים אחרים.
מוקדו של השיר במתח-ירקע בין צפת לירושלים, ומאידך גיסא בין ה'אני' לבין
הכוחות המטלטלים אותו.

ניתן להבחין בחלוקת השיר, הדובר בנשימה עמוקה ובשורות ארוכות, לשני
'פרקים' ברורים: שני הבתים הראשונים, בני 4 שורות כל אחד, ושני הבתים
האחרונים, בני 3 שורות. מעין אחיזת עין של שיר זה"ב (סונטה)...
הדברים אמורים ברוח של מיתוס. כל הגורמים הפועלים והדוממים הם בעלי

עוצמה, והפאתוס גובר על כל מגמה אירונית. בבית הראשון מגולגל ה'אני' מגבהי ההרים ואווירת בדידותם המשחררת מעול המגע והתלות בבני-אדם (קיבוץ נדבות, וידוי) אל העמק הסואן והמלוכלך של השווקים הערביים. הוא מושלך בכוחם הרמיוני של גלגלים סמויים ההופכים למפלצת חלזונות המטילה אותו אל ערמות האשפה המצטברות.

אכן טיול, לאו דווקא מלבב. היכן חמימותו של קיץ? היכן אורחות המטיילים? נמלי הסלע של הרי צפת ניבטים מרחוק, והלילה מביא בכנפיו את משבי הרוחות מירושלים.

שני המרכזים הרוחניים – צפת וירושלים – עולים כסמלים, שמהם ובהם מתרחשת ההווה בהר ובעמק, ביום ובלילה.

ב'פרק' השני של השיר משכים ה'אני' ופונה אל היום. והיום – יום. באורו של היום רואים את השדות המשתרעים ונוצצים בשלל צבעים, כשהצבע הירוק הרענן בולט ביניהם. רמז ברור לנוף של חורף בארץ.

עתה אין ה'אני' נישא על כנפי גלגלים וחלזונות, אלא מבקש לצעוד ברגל. אין לו מה למהר. לידו מתנהלים בעלי-החיים הרגילים בנוף הזה: החמור הקטן פעיר, הפרד הפראי – ואפילו הגמל. את הכיוון קובע דווקא הגמל המאוהב. בצעדי גמל קפיציים הוא הולך – והפעם לא אל נאת מדבר, אלא לירושלים.

תנועת הלילה נשבה מירושלים ואילו תנועת היום צעדה לירושלים. נוצר מעין איזון האופף את ה'אני', המתחייב מהוויית החורף בגליל בתנועה חיצונית – מן ההר אל העמק ומן העמק אל ההר (ירושלים); ובתנועה פנימית – ממיסתורי צפת אל המולת השווקים בעמק, ומשם אל ירושלים, שיאו הרוחני של המסלול...

אופיו של השיר נרמז באורח החרוזה האופיינית לשירים רבים של פרץ מאַרְקִיש. אפשר לכנותה – חריזה חבויה. לכאורה אין חריזה בשיר, אך המטה און לקלות יגלה זיקה בין 'וידוי' ל'ירידן', בין 'פֶּאָרְטִיעַט' ו'ירושלים', בין 'גרינע' ל'בעדוֹינער' ובין 'הַעֵץ' ו'ירושלים'.

החרוזה החבויה מגרה ומעניינת, היא כאמור קיימת ולא-קיימת. גם הריתמוס של השיר חבוי ואינו רומה למקצבים הידועים, אך הוא מורגש לקוראי השיר... יש משהו קסום בדיבורו של השיר.

שנות העשרים של המאה הקודמת בארץ מפעפעות מבעד צירופי המיתוס (בהר) והמציאות (בעמק). בין ערפילי צפת ומיסתורי הרריה לבין ירושלים העולה כעין אבן שואבת בחלום ובמאויים.

השיר מיוחד במינו, מוזר למדי בקונטקסט הסובייטי.